

A szennyező fizet elv elméleti háttere és jogi alkalmazása

Theoretical background and legal application of the polluter pays principle

**Kálmán Botond Géza¹ – Afadzinu, Kobla Sewornu²
– Malatyinszki Szilárd³**

*„Ha eladjuk a fehér embernek a földünket,
szeresse úgy, ahogy mi szerettük,
viselje gondját, ahogy mi viseltük,
őrizze meg emlékezetében olyannak,
amilyen akkor volt, amikor birtokába vette.
És minden erejével, lelkével, a szívével
őrizze meg a gyermekeinek, és szeresse...”*

Seattle indián törzsfőnök

Abstract: The “Polluter Pays Principle” (PPP) is one of the basic principles of modern environmental law and policy, according to which those who caused the damage must bear responsibility for environmental damage. The aim of the study is to provide a comprehensive presentation of the principle’s theoretical background and legal application, with particular regard to environmental, civil, administrative and criminal law aspects. The thesis covers the international and European Union regulation of the principle, as well as its enforcement in the Hungarian legal system. It analyzes the issues of defining, determining the extent of environmental damage and establishing liability,

¹ KÁLMÁN Botond Géza, PhD

kutatóintézet-vezető egyetemi docens, Kodolányi János Egyetem, Gazdaságtudományi Kutatóintézet és Gazdálkodási és Menedzsment Tanszék

(ORCID: 0000-0001-8031-8016; kalman.botond.geza@kodolanyi.hu)

adjunktus, Neumann János Egyetem, Pénzügy és Számvitel Tanszék

(ORCID: 0000-0001-8031-8016; kalman.botond.geza@nje.hu)

óraadó oktató, Budapesti Metropolitan Egyetem, Gazdasági és Pénzügyi Intézet,

(ORCID: 0000-0001-8031-8016; eupemq@instructor.metropolitan.hu)

² AFADZINU, Kobla Sewornu, MSc

PhD hallgató, Szegedi Tudományegyetem, Közgazdaságtudományi Doktori Iskola,

(ORCID: 0009-0005-5496-896X; afadzinu.sewornu.kobla@o365.u-szeged.hu)

³ MALATYINSZKI Szilárd, dr. habil.

dékan, habilitált egyetemi docens, Kodolányi János Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Gazdálkodási és Menedzsment Tanszék,

(ORCID: 0000-0002-1624-4902; mszilard@kodolanyi.hu)

showing the difficulties of practical implementation and the need for state intervention. Finally, the study makes suggestions for the development of legal regulations and the more effective enforcement of the principle for the sake of sustainable environmental protection. The analysis emphasizes that PPP fulfills not only a preventive but also a social justice function, while facing many challenges in its practical application.

Keywords: *polluter pays principle, environmental pro*

JEL Codes: *K32, Q58, Q01, D62*

Absztrakt: A „szennyező fizet” elv (Polluter Pays Principle – PPP) a modern környezetvédelmi jog és politika egyik alapelve, amely szerint a környezeti károkért felelősséget azoknak kell viselniük, akik a károkat okozták. A tanulmány célja az elv elméleti háttérének és jogi alkalmazásának átfogó bemutatása, különös tekintettel a környezetjogi, polgári jogi, közigazgatási és büntetőjogi vonatkozásokra. A dolgozat kitér az elv nemzetközi és európai uniós szabályozására, valamint a magyar jogrendben történő érvényesítésére. Elemzi a környezeti károk meghatározásának, mértékének megállapításának és felelősség telepítésének kérdéseit, bemutatva a gyakorlati megvalósítás nehézségeit és az állami beavatkozás szükségességét. A tanulmány végül javaslatokat tesz a jogi szabályozás fejlesztésére és az elv hatékonyabb érvényesítésére a fenntartható környezetvédelem érdekében. Az elemzés hangsúlyozza, hogy a PPP nemcsak preventív, hanem társadalmi igazságossági funkciót is betölt, miközben számos kihívással szembesül a gyakorlati alkalmazás során.

Kulcsszavak: *szennyező fizet elv, környezetvédelem, jogi szabályozás, felelősség, fenntarthatóság*

JEL-kódok: *K32, Q58, Q01, D62*

Bevezetés

A környezet és az ember kapcsolata rendkívül sérülékeny; ennek károsodása esetén mindkét fél veszteséget szenved. A környezet pusztítása valójában saját létfeltételeink rombolását jelenti. A modern jogi szabályozásban egyre nagyobb figyelmet kap a környezetvédelem, különösen a globális klímaváltozás, a környezeti katasztrófák és a természeti erőforrások kimerü-

lésének veszélye miatt. Ebben a kontextusban a „szennyező fizet” elv (Polluter Pays Principle – PPP) jelentős szerepet játszik a környezetvédelmi és polgári jogban.

Jelen dolgozat célja a „szennyező fizet” elv jogi és elméleti megközelítéseinek átfogó bemutatása. Megvizsgáljuk, hogy ez az elv hogyan jelenik meg az egyes jogágakban, elsősorban a környezetjogi- és polgári jogi megközelítésekre fókuszálva, de érintjük a büntető- és a közigazgatási jogi vonatkozásokat is. Arra törekszünk, hogy feltárjuk az elv értelmezésének és alkalmazásának azon kérdéseit, amelyek nem mindig válaszolhatók meg kizárólag a jogtudomány nézőpontjából.

Az első fejezetben bemutatjuk a „szennyező fizet” elvet az egyes jogágakban, kiemelve annak környezetjogi- és polgári jogi aspektusait. Megvizsgáljuk a környezeti kár fogalmát és mértékének megállapítását, valamint áttekintjük a környezetvédelem nemzetközi és uniós jogi kereteit. Végül elemezzük, hogyan jelenik meg a „szennyező fizet” elv a magyar jogrendszerben. Ezzel a szerkezettel azt kívánjuk illusztrálni, hogy egy olyan látszólag egyértelmű jogi elv, mint a „szennyező fizet”, valójában milyen összetett kérdéseket vet fel. Értelmezése és alkalmazása számos kihívást hordoz magában, amelyek megértése mélyebb elméleti és gyakorlati vizsgálatot igényel.

A szennyező fizet elv környezetjogi megközelítése

A „szennyező fizet” elv (Polluter Pays Principle – PPP) a környezetvédelmi jog egyik alappillére, amelyet először a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD) dolgozott ki a 1970-es években, majd összegezte az eredményeket 1992-ben (OECD, 1992). Az elv lényege, hogy a környezeti károkért a felelősséget azon személyeknek, vagy vállalatoknak kell viselniük, akik, vagy amelyek a kárt okozták. Az elv nemcsak a fizikai károk megtérítésére vonatkozik, hanem magában foglalja a szennyezés megelőzését, az okozott károk helyreállítását, illetve a környezeti erőforrások újratermelésének támogatását is (1. ábra).



1. ábra – A környezetszennyezés költségei

Forrás: European Court of Auditors (ECA, 2023)

Az Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (Organisation for Economic Co-operation and Development, a továbbiakban: OECD) elvei szerint a PPP célja nemcsak a károk megtérítése, hanem egy olyan gazdasági ösztönző rendszer kialakítása, amely a szennyezést kibocsátókat arra kényszeríti, hogy mérsékeljék környezetkárosító tevékenységeiket, és kisebb környezetterheléssel járó technológiákat alkalmazzanak. Fontos kiemelni, hogy a termelés költségei mellett általában fellépnek úgynevezett társadalmi költségek is (ezek az externáliák). A PPP közgazdasági alapját az ún. negatív externáliák jelentik. Így nevezzük azokat a mellékhatásokat, amelyekkel a gazdasági szereplők a környezetet- és az embereket terhelik, de nem jelennek meg közvetlenül a termékek és szolgáltatások árában. Jellemzően ezeket a költségeket állami beavatkozás nélkül senki sem fizetné meg. Az állam annak érdekében, hogy a környezetvédelmi szempontok megjelenjenek a szennyezők döntéseiben, többféleképpen is beavatkozhat: jogszabályok megalkotásával, gazdasági ösztönzők vagy korlátozások alkalmazásával, illetve bizonyos esetekben a környezeti károk költségeinek részleges vagy teljes átvállalásával. Az állam célja azonban nem a költségviselés, hanem a társadalmi költségek megfizettetése az externália okozójával. Az elv közgazdasági- (Pigou, 2023) és jogi megalapozottsága biztosítja, hogy az állam helyett a károkozó viselje a környezet helyreállításának terheit. Ugyanakkor a gyakorlatban ez az elv nem mindig érvényesül olyan egyszerűen, ahogyan az elméletben hangzik. A felelősség el- és áthárítása az érintettek között, illetve a jogerős döntések megszületéséhez szükséges hosszú időtartam, gyakori okai az alkalmazás nehézségeinek.

Az uniós szabályozás sok esetben erősebb kereteket biztosít a szennyezők felelősségre vonására. Az Európai Unió különböző irányelvei, például a Környezetvédelmi Felelősségről szóló Irányelv (2004/35/EK), előírják a tagállamok számára a környezeti károk megelőzésére és helyreállítására vonatkozó szabályok szigorú betartását (2004/35/EK irányelv). Magyarországon azonban – ahogyan ezt a 2010-ben bekövetkezett vörösiszap-katasztrófa kapcsán is láthattuk – ezek az irányelvek nem mindig érvényesülnek megfelelően, mert a nemzeti jogrendszer gyakran nem képes hatékonyan érvényesíteni a PPP-t.

A környezeti kár

A környezeti kár fogalma

A nemzetközi jogban nem található egy egységesen elfogadott környezeti kárfogalom. Az EU-ban a környezeti károk kezelésére a szennyező fizet elvet a 2004/35/EK irányelv rögzíti, amely a károk megelőzését és felszámolását írja elő a felelős gazdasági szereplők számára. A kár felszámolása akkor tekinthető befejezettnek, ha az érintett környezeti elemek visszanyerték eredeti állapotukat. Magyarország 2007-ben törvények és rendeletek módosításával ültette át ezt az irányelvet, amely a 2010/75/EU ipari kibocsátásokról szóló irányelvvel (2010/75/EU irányelv) együtt a szennyezések monitorozását és felszámolását is szabályozza. A magyar jogban tehát az 1995. évi LIII. a környezet védelmének általános szabályairól szóló törvény (Kvt.) a környezet károsodását az EU 2004/35/EK irányelvnek megfelelően az alábbiak szerint határozza meg: a környezetben, illetve valamely környezeti elemben közvetlenül vagy közvetve bekövetkező, mérhető, jelentős kedvezőtlen változás, illetve valamely környezeti elem által nyújtott szolgáltatás közvetlen vagy közvetett, mérhető, jelentős romlása.

A környezeti károkért való felelősséget és a kármentesítéssel kapcsolatos kormányzati feladatokat ugyancsak a Kvt. szabályozza, amely büntetőjogi, polgári jogi és közigazgatási jogi felelősséget ró a környezethasználókra. A szennyező fizet elv alapján a kárt az okozónak kell helyreállítania, de a törvény a tulajdonosok és a gazdasági társaságok tagjainak felelősségét is rögzíti. A korábban államosított nagyipar szennyezéseivel kapcsolatban, jogutód hiányában, a gyakorlatban a szennyező fizet elv nehezen alkalmazható, ezért az állam szerepe hazánkban nagyobb, mint Nyugat-Európában. A felszín alatti

vizek védelméről szóló 219/2004. (VII. 21.) Korm. rendelet) határozza meg a kármentesítés fogalmát, amely a felszín alatti víz- és földtani közeg helyreállítására irányul. Az azonnali beavatkozást igénylő szennyezéseket szabályozza a 90/2007. (IV. 26.) Korm. rendelet a környezetkárosodás megelőzésének és elhárításának rendjéről, míg a természetvédelmi szempontú kármentesítésre vonatkozik a 91/2007. (IV. 26.) Korm. rendelet a természetben okozott károsodás mértékének megállapításáról, valamint a kármentesítés szabályairól. A kármentesítés nem minősül jövedelemtermelő tevékenységnek, eredményei azonban más ágazatokban, például a vízvédelemben és a közegészségügyben is mérhetőek.

A környezeti kár mértékének megállapítása

A környezetben okozott kárt a PPP alapján a károkozónak kell megfizetnie. Az első kérdés ezzel kapcsolatban, hogy hogyan állapítható meg a kár mértéke. Az EU fenntartható fejlődésre vonatkozó megújult stratégiája a valós költségek megtérítésére fókuszál, beleértve a gazdasági- és társadalmi költségeket (Európai Unió Tanácsa, 2006).

Belényesi (2012) többféle stratégiát ismertet ezzel kapcsolatban, melyek közül egyik a direkt szabályozás. Ilyenkor az állam közvetlenül állapítja meg a szennyezés határértékeit és annak árát. A másik véglet a piaci árszabás, amikor az állam szinte teljesen háttérbe vonul és a piac működési feltételei alakítják az árat. A két véglet között több átmeneti lehetőség is van. Előfordulhat, hogy az állam áraz, de a mennyiséget a piac szabályozza. Olyan megoldás is van, hogy az állam a szennyezés mennyiségét szabályozza, de az árazást a piac végzi, így működnek például az emissziós kvóták. Végül létezik elméletben egy állam nélküli direkt szabályozás is, az úgynevezett *no intervention strategy*. Ez azonban gyakorlatban már több esetben is működésképtelennek bizonyult, ezért bebizonyosodott, hogy az államnak legalább a támogatásokon keresztül szerepet kell vállalnia a szabályozásban. Az állam általában összetettebb szabályozást alkalmaz: ösztönzőket (kedvezmények, mentességek, támogatások), visszatartó elemeket (adók, járulékok, díjak – ezek közgazdaságilag az externáliák internalizálását jelentik) és egyéb elemeket (piacon értékesíthető kvóták, biztosítékok rendszere) (Nagy, 2012).

A támogatásokkal kapcsolatban azonban több aggály is felmerül. Az egyik, hogy a támogatás torzítja a versenyt. Éppen erre hivatkozva vezetett be az Európai Unió (EU) például a kínai elektromos autókra is különvámot (K.B.G., 2024). A Kínában jelentős támogatással előállított – és épp

ezért olcsóbban eladható – autók ugyanis komoly kihívást és forgalomcsökkenést jelentenek a kevésbé támogatott – és ezért drágábban árusított európai típusok számára. Emellett a támogatás hajlamosíthat a további szennyező magatartásra (hiszen a szennyező a támogatásból kifizetheti akár a bírságot is). Ezek miatt alakult ki az EU-ban a *second best opinion* elve (Bhardwaj et al., 2022), ami azt jelenti, hogy állami támogatás csak akkor legyen alkalmazható, ha nincs más megoldás és a támogatás egyben környezettudatos viselkedésre is motivál.

További differenciáló tényező a szennyező személye. Ha ismert a szennyező, neki kell fizetnie a költségeket is a PPP értelmében. Ha viszont a szennyező személye jogilag nem azonosítható egyértelműen, vagy a szennyezés költségei nem telepíthetők rá, akkor a tevékenység elvégzője (amelynek eredménye a szennyezés) már jogosult az állami támogatásra. A szennyezés felelősségének azonosítását azonban az okozatiság elvének alkalmazása sokszor lehetetlenné teszi. Sokszor nem sikerül a szennyező anyagot egy adott szennyezőforráshoz kötni, illetve a szennyezés térben és időben általában nehezen, vagy egyáltalán nem határolható le (Sulyok, 2018).

A környezetvédelem a nemzetközi és az uniós jogban

A nemzetközi jog és az európai uniós jog környezetvédelmi vonatkozásait csak röviden ismertetem. Jelen tanulmány elsődleges célja ugyanis annak bemutatása, hogy a magyar jogban hogyan és milyen mértékben érvényesíthető a szennyező fizet elve.

A nemzetközi környezetvédelmi szabályozás kezdeti időszakát az 1900-as évek kezdetétől számítja a jogtörténet. Ezt a korszakot számos nemzetközi egyezmény jellemzi. A második világháborút követően az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) szerepe erősödött meg jelentősen. Ebben az időszakban a fő cél különböző regionális és globális koordinációs rendszerek kialakítása volt, amelynek érdekében több nemzetközi szervezet is létrejött. A jelenlegi időszakot viszont már a környezetvédelem elveinek hatékonyabb kikényszerítésére törekvés jellemzi.

Az EU környezetpolitikájának alapelve a PPP, amely integráns része a környezetpolitika négy területének (ipari szennyezés, hulladék, levegő, víz). A környezetpolitika finanszírozása az Unió, a kohéziós politika és a LIFE⁴

⁴ LIFE: francia betűszó a L'Instrument Financier pour l'Environnement (Környezetvédelmi Finanszírozási Eszköz)

program költségvetéséből történik, melynek keretében 2014-2020 között 29 milliárd €-t irányoztak elő kifejezetten környezetvédelmi célra. Az elvet az Európai Unió működéséről szóló szerződés (EUMSZ) 191. cikkének (2) bekezdése teszi a környezeti politika részévé. A környezetvédelmi területek mindegyikének szabályozásában szerepel a PPP, azonban végrehajtása továbbra is nehézségekbe ütközik. Erről számol be az Európai Számvevőszéknek e témáról készült jelentése (ECA (n 7)).

Jelen fejezet végén röviden kitérünk az angolszász (*common law*) jogrendszer sajátosságaira is, amely eltérő alapokon közelíti meg a kárfelelősség kérdését. A legfontosabb különbség a két jogrendszer között, hogy a *common law* még nem jutott el a károkozás általános tilalmáig (Sólyom, 1977), illetve a kártérítési jog is esetjogként fejlődött, fejlődik. Ezért alapját a korábbi (Lordok Háza-*House of Lords*), valamint a jelenlegi Legfelsőbb Bíróság, a *Supreme Court* precedens ítéletei jelentik. A *common law* kártérítési jogában az elsődleges vizsgálendő kérdés az okozati összefüggés, vagyis hogy a károkozó magatartása ténylegesen előidézte-e a kárt. Ezt az ún. „*but for*” teszt vizsgálja. Ez a teszt akkor állapít meg oksági összefüggést, ha a károkozó cselekménye nélkül az esemény nem következett volna be. Ez az ún. ténybeli összefüggés tehát akkor állapítható meg, ha a károkozó magatartása *sine qua non* oka a kár bekövetkezésének. Vagyis a kontinentális és a *common law* ebben a kérdésben hasonló állásponton van (Oxford, 2011). Az elv egyszerű, azonban a gyakorlatban mégsem működik minden esetben. Ezért lett általános „a sérelem bekövetkeztéhez nagymértékben hozzájárult” -elv (*material contribution to injury*) alkalmazása. Ami azonban bizonyos, a felróhatóság és az általánosan elvárható magatartás kérdését mindkét jogrendszer lényeges kérdésként vizsgálja.

A szennyező fizet elv megjelenése a magyar jogrendszerben

Az Alaptörvény XXI. cikkének (2) bekezdése is rögzíti PPP elvét, amely a környezetjogban mint általános felelősségi alapelv jelenik meg. Ugyanakkor a környezeti károkozás miatti felelősség az egyes jogágak szintjén is érvényesül, így külön-külön értelmezhető a polgári, a büntető- és a közigazgatási jog keretében is. Végül találkozunk a környezeti felelősséggel a szakterületi előírásoknál (pl. atomenergia, vízvédelem, hulladékkezelés) is. Az elvet a Hulladéktörvény (Htv.) is megfogalmazza (3.§ (1) bek. e) pontja). Például a Htv. elsősorban a felelősség elkerülésének megelőzésére koncentrál, ami általában az egyik legfőbb akadálya a PPP érvényesítésének. Kimondja ugyanis, hogy

nemcsak a szennyezőnek, hanem szükség esetén a hulladékbirtokosnak vagy a hulladékká vált termék gyártójának is fizetési kötelezettsége van.

Fentiek alapján elmondható, hogy a PPP tulajdonképpen nem egy explicite megfogalmazott elv, hanem inkább egy olyan keret, amelynek tételes kitöltése az egyes államok, a jogalkotók célja és szándéka alapján lehetséges. A PPP célja egyrészt a társadalmi igazságosság érvényesítése az okozott kár költségeinek a károkozóra hárításával, másrészt egy preventív-, visszatartó hatása is van. A kármentesítés mellett annak minden járulékos költségét is tartalmazó fizetendő „számla” összege ugyanis arra ösztönzi a potenciális károkozót, hogy kerülje el a környezet szennyezését. Bár az elv a „szennyező fizet” néven ismert, jelentősége ennél szélesebb körű. A szennyezés mellett (amely általában visszafordítható folyamat) ugyanis a súlyosabb kimenetelű környezetkárosítás esetére is alkalmazzák. Ez utóbbi a környezet, illetve az élővilág olyan mértékű negatív változása, ami csak közvetlen beavatkozással állítható helyre, vagy esetenként még úgy sem. A környezetkárosítás azonban már bűncselekmény, tehát a büntetőjog fogalomkörébe tartozik (Btk.); ezért itt most nem kerül további részletezésre. Ugyancsak nem térünk ki a továbbiakban részletesen a közigazgatási jog területére, amelyben szintén megjelenik a PPP-elv, de némileg eltérően az elv jelen tanulmány fókuszában álló polgári jogi alkalmazásától.

Hogyan jelenik meg a „szennyező fizet” elve a polgári jogban? A jog oldaláról nézve károkozásról beszélünk. Erre pedig a polgári jogban a „felelősség” és a „helytállás” fogalmai vonatkoznak. A felelősség jogkövetkezmény, amelyet egy cselekedet vagy mulasztás (tényállás) következményei miatt kell vállalni. A klasszikus polgári jogi szemlélet ugyan a tényállás-diszpozíció-szankció szerkezetre alapoz, ez azonban mára inkább a kételemű (tényállás és jogkövetkezmény) sémára redukálódott, ami egyszerűbb és egyben létszerűbb megközelítés (Jakab, 2001).

A helytállás fogalmát az új Polgári Törvénykönyv (a továbbiakban: Ptk) vezette be a jogi terminológiába (Ptk.). A helytállás a jogi személyekkel kapcsolatban jelenik meg, gyakran párosulva a mögöttség fogalmával. A helytállás a felelősség különleges esete. Ilyenkor a fő cél nem felelősség miatti szankcionálás, hanem inkább a fedezet biztosítása az okozott kár megtérítéséhez, akár egy másik (a felelőstől eltérő) entitás útján is – azaz a helytállás objektív. A kártérítés polgári jogi fogalom, ami elsősorban a bekövetkezett kár szankcióját jelenti, ha az a károkozónak felróhatóan minősül (azaz előre látható) és jogellenes. A károkozás a hatályos Ptk szerint alapvetően

jogellenes, ezért nem szükséges tételes jogszabályba ütköznie és a bekövetkezett kár estében bizonyítani sem kell a jogellenesség tényét. Ebben tér el a kártalanításról, ami egyfajta kompenzáció a károsult részére a jog engedélyével okozott károkért.

A Ptk. a kártérítési felelősség generálklauzulájaként mondja ki a károkozás tilalmát (Ptk. 6:518. §), leszögezve, hogy minden károkozás jogellenes (Ptk. 6:520. §). Kivétel a jogellenesség alól, ha a jogszabály a károkozást megengedi (például a károsult beleegyezésével, a jogos védelem arányos mértékű alkalmazásával, illetve szükséghelyzetben). Az új a Ptk. a kárfelelősség kérdését már kettős megközelítésben tárgyalja. Egyrészt a szerződésszegéssel okozott károkért való (kontraktuális) felelősség, másrészt a szerződésen kívüli (deliktuális) károkozás körébe sorolja. A két felelősség közötti kapcsolat sajátos jellegére hívja fel a figyelmet Szalma (2014), szerinte a kontraktuális felelősségnek lex generalisa a deliktuális felelősség. Ezzel kapcsolatosan válik érthetővé a Ptk. 6:145. §-a, amely kizárja a párhuzamos (kontraktuális ÉS deliktuális) jogérvényesítés lehetőségét. Fuglinszky Ádám jogász hívta fel a figyelmet arra, hogy a kártérítési felelősségnek a hatályos Ptk. szerinti duális modellje elméleti és gyakorlati következményekkel is jár (Manninger, 2018). Egyrészt az egyik következmény elsősorban elméleti jellegű: a non-cumul elv szerinti szabályozás a kártérítési felelősséget a deliktuális – vagyis szerződésen kívüli – jogalap felé tereli, kizorítva a kontraktuális alapú értelmezéseket. Másrészt gyakorlati szempontból egyre gyakoribbá válhatnak azok a bírósági döntések, amelyek figyelmen kívül hagyják a szerződéses viszonyt, és kizárólag deliktuális alapon állapítanak meg felelősséget – erre példa a Kúria Pfv.20.153/2017/4. számú ítélete is. Például a korábban említett devecesteri vörösiszap-katasztrófa kárfelelősségét is a deliktuális felelősség körében kell vizsgálnunk. Fontos változása az új Ptk-nak, hogy a károkozót alapesetben az okozott kár pénzbeli megfizetésére kötelezi. Az 1959-es Ptk ugyanis még a *restitutio in integrum* (teljes helyreállítás) elvét preferálta, azaz elsődlegesen a természetbeni kártérítést tekintette követendőnek. Ez a helyreállítás azonban éppen a környezeti károk esetében általában lehetetlen, vagy aránytalanul magas költséggel járna.

Az okozott kár pénzbeli megfizetése tulajdonképpen a „szennyező fizet” elvének polgári jogi megjelenése. Fontos kérdésként merül fel, hogy ez az elv befolyásolta-e az olyan károkozók döntéseit, mint például a vörösiszap-katasztrófát okozó MAL Zrt.: mikor, miért és mennyit kell fizetniük. Másképp döntöttek volna-e például akkor, ha nem felróhatósági, hanem veszélyes üzemi felelősség alapján kell helytállniuk? A témát a joggazdaságtan tudomá-

nya vizsgálja, néha meglepő válaszokkal (Szalai, 2024). Ugyancsak leegyszerűsíti a joggazdaságtan a felelősség kérdését is: az a felelős, akit a jog annak nevez és kötelez a kár megfizetésére. Felelős továbbá a kárért, akinek elvárható magatartása esetén a kár nem következik be (Bartus és Szalai 2018). Harmadrészt felelős mindenki, akinek mögöttes felelőssége van (jogi személy képviselője, ingatlan tulajdonosa, bizonyos esetekben az állam). Ez utóbbira példa az Alkotmánybíróság egyik 2022-es döntése és az ehhez kapcsolódó Kúria-döntés (Kúria Kpk.IV.39.445/2022/3.; Mátyás 2024).

A polgári jogi felelősség megállapításához kulcsfontosságú annak definiálása, hogy ki a szennyező. Ezt egyértelműen rögzíti egy európai közösségi ajánlás (75/436/Euratom), amely szerint szennyezőnek nemcsak azt kell tekinteni, aki közvetlenül vagy közvetve károsítja a környezetet, hanem azt is, aki a szennyezés feltételeit megteremti. A felelősség kérdésében abból a fentebb már említett alaptételből indul ki a polgári jog, hogy minden károkozás jogellenes. Károkozóként azt nevesíti a jog, akinek a tevékenysége ok-okozati összefüggésben van a bekövetkezett kárral. Az általános kártérítés fenti fogalma a környezetjogban szigorúbb feltételekkel érvényesül, mivel a környezetet érintő polgári jogi károkozás tipikusan veszélyes üzemi felelősség alapján történik, ahol a károkozó csak elháríthatatlan külső okra hivatkozva mentesülhet (Ptk. 6:535–539. §§) és a környezetet potenciálisan szennyező tevékenység minden esetben veszélyesnek tekintendő. A veszélyes üzemet az 1959. évi Polgári Törvénykönyv kodifikálta a bírói gyakorlatra alapozva és a jelenleg hatályos Ptk-ban is szerepel. A veszélyes üzem speciális esetében nem a felróhatóság hiánya mentesít a felelősség alól, hanem kizárólag az objektív, a tevékenységi körön kívül eső külső és elháríthatatlan ok bizonyított fennállása. A veszélyes üzemi felelősség szempontjából a felelős a tulajdonos, fenntartó, működtető, a tevékenység irányítója, felügyelője, ellenőrzője (aktív interesse). Az 1959-es törvény alapján ítélő Legfelsőbb Bíróság szerint ugyanakkor nincs ügydöntő jelentősége annak, hogy a veszélyes üzem kinek az érdekében működik (BH 19888273). Ezen az elven változtatott a jelenleg hatályos Ptk., amely egyértelműen kimondja, hogy felelősséggel tartozik az is, akinek az érdekében a veszélyes üzem működik (Ptk. 6:536. § (1) bek), sőt ő számít a veszélyes üzemi tevékenység folytatójának, nem pedig az, aki azt a tevékenységet ténylegesen végzi.

A „szennyező fizet” elve további tudományos kitekintést is indokoltta tesz, mivel jól látható, hogy a jogtudomány különböző ágai között szoros összefüggések és átfedések léteznek. Ez a kérdéskör az élő jog témája. Az „élő jog” elméletét Ehrlich alkotta meg, aki az Osztrák-Magyar Monarchia

határvidékén, a soknemzetiségű Bukovinában született és nőtt fel. Itt figyelte meg, hogy az emberek egymás közötti jogügyleteiket a szokásjog alapján intézik, miközben sokszor figyelmen kívül hagyják az írott jogot. A szokásjognak a kodifikált jogot felülíró erejét nevezte 1913-ban publikált munkájában Ehrlich „élő jognak” (Ehrlich, 1989). Ezt az elméletet „modernizálta” Teubner, aki a globalizációval kapcsolatban került előtérbe, amikor Ehrlich elméletét felhasználva érvelt Bill Clinton véleményével szemben egy világjogvitában. Az „élő jog” koncepciójának tipikus példája a „szennyező fizet” elv, ugyanis a legtöbb esetben a szennyező mégsem fizet. Vagy azért, mert nincs miből, vagy azért, mert mire megszületik az ítélet, a szennyező jogutód nélkül megszűnik.

A fejezetet egy szépirodalmi idézettel zárjuk, amely jól szemlélteti, hogy az „élő jog” fogalma valójában azt jelenti, hogy a gyakorlat gyakran felülírhatja az elméletet. Ilyen győzelem nemcsak a jogban figyelhető meg, hanem az élet szinte minden területén. Ezt fogalmazta meg Arany János is a művészet nyelvén, amikor a következő sorokat írta (Arany, 1851):

*„Kettős úton halad az emberi élet:
Egyik a gyakorlat, másik az elmélet,
S minthogy az elmélet, most ezúttal, sáros:
Hadd lám, a gyakorlat merre viszen már most?”*

Következtetés

A dolgozatban bemutatott elméleti megközelítések és jogi keretek elemzése során megállapítható, hogy a „szennyező fizet” elv bár alapvetően jól megalapozott, de alkalmazása mégis jelentős kihívásokkal jár. A jogszabályok pontosítása és az igazságszolgáltatás gyorsítása kulcsfontosságú lépés lehet a jövőben környezetvédelem és a társadalmi igazságosság erősítése érdekében.

Tanulmányunkban az elméleti alapok felvázolása során kitértünk azokra a nemzetközi és hazai szabályozásokra, amelyek keretet adnak a PPP gyakorlati érvényesítéséhez. Ezek alapján egyértelmű, hogy további kutatások és fejlesztések szükségesek ahhoz, hogy a magyar jogrendszer hatékonyabban működjön ezen a területen.

A továbbiakban a „szennyező fizet” elv jogi érvényesítésére és annak hatékonyabb gyakorlati megvalósítására tettünk javaslatokat. Rámutattunk, hogy a jelenlegi magyar jogszabályi keretek hogyan fejleszthetők tovább, különös tekintettel a polgári és környezetjogi szabályozásra.

Megfontolandó a környezetkárosító tevékenységek szabályozásában az externáliák internalizálása, az emissziós kvótarendszer fejlesztése, valamint a felelősségi rendszer egyszerűsítése. Továbbá az EU-s irányelvek betartásán túl Magyarországnak saját mechanizmusokat javasolt kialakítania ahhoz, hogy a PPP elve valóban megvalósuljon. A tanulmányban bemutatott példák, összehasonlítások és módszertani megközelítések azt jelzik, hogy a magyar jogrendszernek átláthatóbb és gyorsabban érvényesíthető jogorvoslati lehetőségeket szükséges biztosítani, különösen indokolt a polgári jogi kárfelelősség szabályozásának pontosítása, valamint a kártérítési eljárások egyszerűsítése és gyorsítása.

Irodalomjegyzék

Tanulmányok és szakirodalmak

- Bartus G., & Szalai Á. (2014). *Környezet, jog, gazdaságtan : környezetpolitikai eszközök, környezet-gazdaságtani modellek és joggazdaságtani magyarázatok*. Budapest : Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar Pázmány Press, ISSN 2061-5191; ISBN 978-963-308-205-8. <https://tinyurl.com/4rtcputc>
- Belényesi P. (2012). A szennyező fizet elv és a környezetvédelmi támogatások az Európai Bizottság iránymutatásainak a tükrében. *Jogelméleti Szemle*, 2., 11–23. <https://tinyurl.com/44njfnrt>
- Bhardwaj C., Axsen J. & McCollum D. (2022). ‘Which “Second-Best” Climate Policies Are Best? Simulating Cost-Effective Policy Mixes for Passenger Vehicles, *Resource and Energy Economics*, 70, 101319 <https://doi.org/10.1016/j.reseneeco.2022.101319>
- ECA – Európai számvevőszék különjelentés (2021). *A „szennyező fizet” elv alkalmazása következetlen az Unió környezetvédelmi politikáiban és fellépésében* (Az Európai Unió kiadóhivatala, Luxemburg (European Court of Auditors Publications Office) <https://tinyurl.com/mr2ukps6>
- Ehrlich E. (1989), *Grundlegung der Soziologie des Rechts*. Berlin: Duncker & Humblot, 69. (4th edn, ed.: Rehbinder Manfred) ISBN 10: 3428066898; ISBN 13: 9783428066896 <https://tinyurl.com/4yuead23>
- Jakab A. (2004). A norma szerkezetének vizsgálata. *Jogelméleti Szemle*, 4., 1–13. <https://tinyurl.com/46hc7ssb>
- Manninger B. (2018). Kártérítési felelősség az új Ptk. és az új Pp. tükrében. *Jogászvilág*, Wolters Kluwer, 7 May) <https://tinyurl.com/kaemusyn>
- Mátyás F. (2022). Az állam környezetszennyezés miatti felelőssége, *Jogászvilág*, Wolters Kluwer, 30 September) <https://tinyurl.com/52e9v625>
- Nagy Z. (2012). A közpénzügyi támogatási jogviszony a közjogi és magánjogi szabályozás metszetében. *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica*, Tomus XXX/2., 339–350. <https://tinyurl.com/56v69k6d>

- Nagy Z. (1992). The Polluter-Pays Principle : OECD Analyses and Recommendations. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development.
<https://tinyurl.com/ye29jsx5>
- Pigou A.C. (1920)., *The Economics Of Welfare*. London: Macmillan and Co.
<https://tinyurl.com/3tdmv3y8>
- Sólyom L. (1977). *A polgári jogi felelősség hanyatlása*, Budapest: Akadémiai Kiadó, ISBN 963-05-1118-5 <https://tinyurl.com/2tfjyd4x>
- Sulyok K. (2018). Az okozatiság követelményének fontossága a szennyező fizet elv érvényesítésében az uniós és a hazai joggyakorlat tükrében : válasz dr. Bögös Fruzsina tanulmányára. *Közjogi Szemle*, 4. 31–39. <https://tinyurl.com/3s5fnxne>
- Szalai Á. (2024). *A deliktális felelősség joggazdaságtana*. Budapest: ELTE. ISSN: 2060-9361; ISBN: 978-963-258-624-3 <https://doi.org/10.21862/ELTEJKT69>
- Szalma J. (2014). Gondolatok a kontraktuális és a deliktális felelősségről, különös tekintettel az új Ptk. vonatkozó szabályozására. *Acta facultatis Politico-Juridicae Universitatis Scientiarum Budapestiensis de Rolando Eütvös Nominatae*, tom. LI Ann.2014, Budapestini, ELTE, 209–226. <https://tinyurl.com/4ccp3fb8>

Ítéletek, döntések és kapcsolódó sajtóközlemények

BH 19888273: Legf Bír Pt röv IV 20 838/1987 sz.

Jogszabályok

- EC. (1975). 75/436/Euratom, ECSC, EEC: Council Recommendation of 3 March 1975 Regarding Cost Allocation and Action by Public Authorities on Environmental Matters. *Official Journal of the European Communities*, L 194, Vol. 18, 25 July 1975 (Document L:1975:194:TOC). <https://tinyurl.com/mryvb6e3>
- EU. (2012). Az Európai Unió működéséről szóló szerződés (EUMSZ). *Az Európai Unió Hivatalos Lapja*, C326/47-390. <https://tinyurl.com/yefmpcsp>
- Az Európai Parlament és a Tanács 2004/35/EK irányelve (2004. április 21.) a környezeti károk megelőzése és felszámolása tekintetében a környezeti felelősségről. *Az Európai Unió Hivatalos Lapja*, 15/8. kötet, L143/56, 357–375. <https://tinyurl.com/4f5fmdac>
- Az Európai Parlament és a Tanács 2010/75/EU irányelve (2010. november 24.) az ipari kibocsátásokról (a környezetszennyezés integrált megelőzése és csökkentése). *Az Európai Unió Hivatalos Lapja*, L334/17-119. <https://tinyurl.com/ynre5765>
- Európai Unió Tanácsa (2006). *Az EU fenntartható fejlődésre vonatkozó megújult stratégiája*. 10117/06 <https://tinyurl.com/t8ukr979>
1995. évi LIII. törvény a környezet védelmének általános szabályairól.
<https://tinyurl.com/bdzm6thd>
2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről (Btk.). <https://tinyurl.com/3pm9rskj>
2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről. <https://tinyurl.com/bdzjek9x>
- 90/2007. (IV. 26.) Korm. rendelet – Nemzeti Jogszabálytár. <https://tinyurl.com/2xc2z95u>
- 91/2007. (IV. 26.) Korm. rendelet a természetben okozott károsodás mértékének megállapításáról, valamint a kármentesítés szabályairól. <https://tinyurl.com/3u895fuk>
- 219/2004. (VII. 21.) Korm. rendelet a felszín alatti vizek védelméről.
<https://tinyurl.com/594ycdnv>

Média, további források

- Arany J. (1851). A nagyidai cigányok – Második ének' 1851) *Verstár '98 : a magyar líra klasz-szikusai : félszáz költő összes verse*. Budapest : Arcanum, 1998. 1106–1116.
<https://tinyurl.com/4nmywz2n> | <https://tinyurl.com/3786em2w>
- K.B.G.(2024). Megszavazta a büntetővámokat a kínai elektromos autókra az EU. BlogPoszt, *Világgazdaság*, (október 14.) <https://tinyurl.com/5n8nkynv>
- Oxford Reference (2011). *Causation*